Kapsayıcı Öğrenme Ortamlarının Sürdürülebilir Eğitim Bağlamında İncelenmesi

Mahmut ÖĞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Sınıf Öğretmeni

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-8173-507X

E mail : mahmudi1914@gmail, 536 404 24 63

Özet

Bu çalışmanın amacı, kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim bağlamında nasıl yapılandırıldığını ve bu yapıların eğitim süreçlerine olan katkılarını incelemektir. Günümüzde eğitim sistemleri, farklı bireysel özelliklere sahip öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını sağlama sorumluluğu taşımaktadır. Bu bağlamda kapsayıcı eğitim anlayışı, yalnızca özel gereksinimli bireyleri değil, tüm öğrencilerin eşit ve etkin öğrenme fırsatlarına erişimini hedefleyen bütüncül bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar incelenerek kapsayıcı öğrenme ortamlarının temel bileşenleri belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, kapsayıcı öğrenme ortamlarının fiziksel düzenlemeler, öğretim stratejileri, öğretmen yeterlikleri ve öğrenme materyallerinin çeşitlendirilmesi gibi çok boyutlu unsurlar üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca bu ortamların, öğrenciler arasında etkileşimi artırdığı, öğrenme motivasyonunu desteklediği ve sürdürülebilir öğrenme alışkanlıklarının gelişimine katkı sağladığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda, kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynadığı ve eğitim politikalarının bu doğrultuda yeniden yapılandırılması gerektiği ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda öğretmen eğitim programlarının güçlendirilmesi, öğrenme ortamlarının erişilebilir hale getirilmesi ve kapsayıcı materyal kullanımının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler : Kapsayıcı Eğitim, Öğrenme Ortamları, Sürdürülebilir Eğitim, Eğitimde Erişilebilirlik, Öğretmen Yeterlikleri

Abstract

This study aims to examine how inclusive learning environments are structured within the context of sustainable education and to explore their contributions to educational processes. Contemporary education systems are responsible for ensuring the active participation of students with diverse individual characteristics in learning processes. In this regard, inclusive education is addressed as a holistic approach that aims to provide equal and effective learning opportunities for all students, not only those with special needs. In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was employed. National and international literature was analyzed to identify the core components of inclusive learning environments. The findings indicate that inclusive learning environments are constructed on multiple dimensions, including physical arrangements, instructional strategies, teacher competencies, and the diversification of learning materials. Furthermore, these environments enhance student

interaction, support learning motivation, and contribute to the development of sustainable learning habits. The results reveal that inclusive learning environments play a critical role in achieving sustainable education goals and that educational policies should be restructured accordingly. Based on these findings, it is recommended to strengthen teacher training programs, ensure accessibility in learning environments, and expand the use of inclusive instructional materials.

Keywords: Inclusive Education, Learning Environments, Sustainable Education, Accessibility in Education, Teacher Competencies

1. GİRİŞ

Eğitim, bireyin yalnızca akademik bilgi ve beceriler kazanmasını sağlayan bir süreç olmanın ötesinde, toplumsal eşitliğin, sosyal adaletin ve sürdürülebilir bir geleceğin oluşturulmasında temel işlevlerden birini üstlenmektedir. Günümüzde eğitim sistemlerinin niteliği yalnızca öğrencilerin akademik başarıları üzerinden değil, farklı özelliklere ve ihtiyaçlara sahip bireylerin eğitim süreçlerine eşit biçimde katılabilmeleri, kendilerini öğrenme ortamının bir parçası olarak hissedebilmeleri ve eğitim olanaklarından yararlanabilmeleri üzerinden de değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, eğitimin niteliği ile erişilebilirlik, eşitlik ve kapsayıcılık arasındaki ilişkinin birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Literatürde sürdürülebilir eğitim de bu doğrultuda yalnızca çevresel sorunlara ilişkin bilgi ve farkındalık kazandıran bir eğitim anlayışı olarak değil, bireylerin ve toplumların uzun vadeli gelişimini destekleyen, eşitlik, sosyal adalet, katılım ve yaşam boyu öğrenme ilkelerini içeren daha geniş bir çerçevede değerlendirilmektedir. Dosyada yer alan çalışmalar da sürdürülebilir eğitim anlayışının nitelikli ve kapsayıcı eğitim hedefleriyle doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Sürdürülebilir eğitim anlayışının uluslararası düzeydeki temel dayanaklarından biri Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde yer alan **Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 4 (SKA 4)**'tür. SKA 4, herkes için kapsayıcı, eşitlikçi ve nitelikli eğitimin sağlanmasını ve yaşam boyu öğrenme olanaklarının desteklenmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede eğitimde sürdürülebilirlik ile kapsayıcılık birbirinden bağımsız iki hedef olarak değil, birbirini tamamlayan boyutlar olarak ele alınmaktadır. Dosyada yer alan literatür sentezinde de kapsayıcı eğitim ile SKA 4 arasındaki ilişkinin güçlü olduğu ve "kimseyi geride bırakmama" yaklaşımının bu ilişkinin temel dayanaklarından biri olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir eğitim sisteminin yalnızca eğitime erişimi artırması değil, aynı zamanda farklı özelliklere sahip öğrencilerin öğrenme sürecine anlamlı biçimde katılabilecekleri ortamlar oluşturması gerekmektedir.

Kapsayıcı eğitim bu noktada önemli bir kavramsal ve pedagojik çerçeve sunmaktadır. Kapsayıcı eğitim, öğrencilerin bireysel özellikleri, öğrenme ihtiyaçları, sosyal ve kültürel farklılıkları veya dezavantajlı durumları nedeniyle eğitim süreçlerinin dışında bırakılmamasını ve öğrenme ortamlarının bu farklılıkları dikkate alacak biçimde düzenlenmesini ifade eden bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda öğrencilerin yalnızca fiziksel olarak aynı sınıfta bulunmaları yeterli görülmemekte; öğrenme etkinliklerine katılabilmeleri, öğretim süreçlerinden yararlanabilmeleri ve sınıfın sosyal yaşamına dahil olabilmeleri de önem taşımaktadır. Bu nedenle kapsayıcı eğitim, sınıfın fiziksel düzenlenmesinden öğretim

yöntemlerine, materyal kullanımından öğretmen yeterliklerine ve sınıf içi etkileşime kadar çok sayıda değişkeni kapsamaktadır. Literatürde erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlı olmadığı; pedagojik, dijital, sosyal ve psikolojik boyutlarının da bulunduğu vurgulanmaktadır.

Kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında öğretim süreçlerinin öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle farklılaştırılmış öğretim, çeşitli öğrenme materyallerinin kullanılması ve öğrenme süreçlerinin öğrencilerin özelliklerine göre esnek biçimde yapılandırılması, kapsayıcı eğitimin pedagojik boyutunu güçlendirmektedir. Dosyada yer alan araştırma sentezinde, öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesi, farklılaştırılmış öğretim uygulamalarının kullanılması ve dijital öğrenme araçlarının erişilebilir biçimde yapılandırılmasının öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha aktif katılımını desteklediği belirtilmektedir. Bu durum, sürdürülebilir eğitim anlayışının yalnızca belirli içeriklerin öğrencilere aktarılmasıyla sınırlı olmadığını; farklı öğrencilerin öğrenme sürecine devam edebilecekleri esnek ve erişilebilir pedagojik yapıların oluşturulmasını da gerektirdiğini düşündürmektedir.

Kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilirliği açısından bir diğer önemli boyut öğretmen yeterlikleridir. Öğretmenler, farklı özelliklere sahip öğrencilerin aynı öğrenme ortamında etkili biçimde öğrenebilmeleri için öğretim süreçlerini düzenleyen, sınıf içi etkileşimi yöneten ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre pedagojik kararlar alan temel aktörlerdir. Nitekim literatürde öğretmenlerin kapsayıcı pedagojik yaklaşımlar konusundaki bilgi, deneyim, tutum ve öz yeterliklerinin kapsayıcı öğrenme ortamlarının niteliğiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Dosyada yer alan sentezde öğretmen yeterliklerinin birçok çalışmada merkezi bir değişken olarak ele alındığı; öz yeterlik, tutum ve hizmet içi eğitim eksikliklerinin tekrar eden sorunlar arasında bulunduğu belirtilmektedir. Benzer biçimde EBSCO taramasında yer alan Nketsia, Opoku ve Saloviita'nın (2020) çalışması öğretmen eğitimini sürdürülebilir kalkınma perspektifinden ele almakta ve öğretmen yetiştirmenin sürdürülebilir eğitim hedefleri bakımından önemini ortaya koymaktadır.

Öğretmen yeterliklerinin yanı sıra kapsayıcı öğrenme ortamlarının öğrencilerin sosyal katılımı ve aidiyetleri açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğitim ortamının kapsayıcı olması, öğrencilerin yalnızca ders etkinliklerine katılmaları değil, sınıf içindeki sosyal ilişkilerde kendilerini değerli ve kabul edilmiş hissetmeleriyle de ilişkilidir. Öğrencilerin öğrenme ortamının doğal bir parçası olduklarını hissetmeleri, sınıf içindeki sosyal etkileşimlerin güçlenmesi ve dışlanma deneyimlerinin azalması açısından önem taşımaktadır. Dosyada yer alan çalışmaların sentezinde öğretmen çeşitliliği, okul iklimi ve kapsayıcı pedagojik uygulamaların sosyal katılım ve aidiyetle ilişkilendirildiği; buna karşın öğrencilerin aidiyet ve katılımını doğrudan ölçen ampirik çalışmaların sınırlı olduğu belirtilmektedir.

Bununla birlikte kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulması yalnızca pedagojik tercihlerle açıklanabilecek bir süreç değildir. Fiziksel altyapı, dijital erişim, eğitim materyallerine ulaşma, sınıf mevcudu ve öğretmenlere sağlanan destek hizmetleri gibi yapısal koşullar da kapsayıcılığın sürdürülebilirliği üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle dijital eşitsizlik ve fiziksel altyapı yetersizlikleri, öğrencilerin öğrenme kaynaklarına erişimini

sınırlandırabilmektedir. Dosyada yer alan literatür değerlendirmesinde dijital eşitsizlik, fiziksel altyapı eksiklikleri, kalabalık sınıflar ve öğretmen destek hizmetlerinin sınırlılığı kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilirliğini güçleştiren temel sorunlar arasında gösterilmektedir. Bu bulgu, sürdürülebilir eğitim politikalarının yalnızca genel hedefler belirlemekle sınırlı kalmaması, eğitim ortamlarının gerçek koşullarını ve bölgesel farklılıkları dikkate alması gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye'deki araştırmalar incelendiğinde kapsayıcı eğitim konusunda öğretmen tutumları, öğretmen yeterlikleri, kaynaştırma uygulamaları, öğretim programları ve eğitim ortamlarının farklı boyutlarına odaklanan çalışmaların bulunduğu görülmektedir. YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki taramada örneğin sınıf öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutum ve öz yeterliklerinin incelendiği, okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarının araştırıldığı ve ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik kapsayıcı eğitim tutum ölçeğinin geliştirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda görev yapan ilkokul öğretmenlerinin kapsayıcı sınıf kültürü oluşturma deneyimlerini ele alan nitel bir araştırmanın da literatürde yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmalar kapsayıcı eğitimin Türkiye'de farklı öğrenci grupları, öğretmen özellikleri ve eğitim kademeleri açısından incelendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte mevcut literatürde kapsayıcı eğitim ile sürdürülebilir eğitim arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını aynı çerçevede değerlendiren çalışmaların daha sınırlı olduğu görülmektedir. Dosyada yapılan literatür sentezinde özellikle öğrenci katılımı ve aidiyetin doğrudan ölçülmesi, dijital kapsayıcılık ile sürdürülebilirliğin birlikte ele alınması ve kapsayıcılık ile sürdürülebilirliğin uzun süreli araştırma tasarımlarıyla incelenmesi konularında boşluklar bulunduğu belirtilmektedir. Bu durum, kapsayıcı öğrenme ortamlarının yalnızca özel gereksinimli öğrencilerin eğitime dahil edilmesi bağlamında değil, sürdürülebilir ve eşitlikçi eğitim sistemlerinin temel bir bileşeni olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmanın hareket noktası söz konusu boşluktur. Araştırmada kapsayıcı öğrenme ortamları sürdürülebilir eğitim hedefleri bağlamında ele alınmakta ve literatürde bu ilişkinin hangi boyutlarda kurulduğu incelenmektedir. Bu doğrultuda erişilebilir öğrenme ortamları, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve sürdürülebilir öğrenme kültürü araştırmanın temel analitik eksenlerini oluşturmaktadır. Dosyada da bu beş boyutun tematik analiz sonucunda öne çıkan temalar olarak belirlendiği görülmektedir.

Bu çerçevede araştırmanın amacı, **kapsayıcı öğrenme ortamlarını sürdürülebilir eğitim hedefleri açısından değerlendirmek ve bu ortamların öğrencilerin öğrenme süreçlerine sağladığı katkıları literatüre dayalı olarak ortaya koymaktır.** Araştırmada bu genel amaç doğrultusunda kapsayıcı öğrenme ortamlarının erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve sürdürülebilir öğrenme kültürü açısından nasıl ele alındığı incelenmektedir. Böylece çalışma, kapsayıcı eğitim ve sürdürülebilir eğitim literatürünün kesişiminde yer alan bulguları bir araya getirerek, daha eşitlikçi, erişilebilir ve sürdürülebilir öğrenme ortamlarının oluşturulmasına ilişkin kuramsal ve pedagojik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, sürdürülebilir eğitim anlayışı ile kapsayıcı öğrenme ortamları arasındaki ilişkiyi literatüre dayalı olarak incelemek ve kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim hedefleri açısından hangi boyutlarda ele alındığını ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada kapsayıcı öğrenme ortamlarının erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve sürdürülebilir öğrenme kültürü boyutları açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece farklı öğrenci özelliklerini dikkate alan öğrenme ortamlarının oluşturulmasının yalnızca kapsayıcı eğitim açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir ve nitelikli eğitim anlayışının gerçekleştirilmesi bakımından taşıdığı önem ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırma Soruları

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Literatürde kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim açısından ele alınış biçimleri nelerdir?

2. Kapsayıcı öğrenme ortamlarında erişilebilirlik hangi boyutlarda ele alınmaktadır?

3. Öğretim süreçlerinin farklılaştırılması ve çeşitlendirilmesi kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasına nasıl katkı sağlamaktadır?

4. Öğretmen yeterlikleri ve öğretmenlerin pedagojik yaklaşımları kapsayıcı ve sürdürülebilir öğrenme ortamları açısından nasıl değerlendirilmektedir?

5. Kapsayıcı öğrenme ortamlarının öğrencilerin sosyal katılımı, aidiyeti ve öğrenme süreçlerine katılımıyla ilişkisi nasıl açıklanmaktadır?

6. Literatürde sürdürülebilir bir öğrenme kültürünün oluşturulmasına ilişkin hangi ortak sonuçlara ulaşılmıştır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, sürdürülebilir eğitim ile kapsayıcı öğrenme ortamları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla **nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle** gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sürdürülebilir eğitim ve kapsayıcı öğrenme ortamları konularında yayımlanmış akademik çalışmalar incelenmiş, çalışmaların amaçları, yöntemleri, ele aldıkları eğitim kademeleri, çalışma grupları ve temel sonuçları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada herhangi bir eğitim uygulamasının etkililiğini ölçmekten ziyade, mevcut literatürde kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim bağlamında nasıl ele alındığının ortaya konulması amaçlanmıştır.

2.2. Veri Kaynakları ve Literatür Tarama Süreci

Araştırmanın veri kaynaklarını Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin ve EBSCO veri tabanlarında ulaşılan akademik çalışmalar oluşturmuştur. Literatür taraması 2019–2026 yılları arasında yayımlanan veya tamamlanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Tarama sürecinde kapsayıcı eğitim, kapsayıcı öğrenme ortamları, sürdürülebilir eğitim, sürdürülebilir

kalkınma, erişilebilirlik, farklılaştırılmış öğretim, öğretmen yeterliği, öğrenci katılımı, sosyal katılım ve aidiyet kavramlarından yararlanılmıştır. Aramalarda Türkçe ve İngilizce anahtar sözcüklerin farklı kombinasyonları kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen taramalar sonucunda YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde **45**, TR Dizin'de **1.603** ve EBSCO veri tabanında **393** kayıt elde edilmiştir. Bu sayılar ilgili veri tabanlarında gerçekleştirilen ilk taramaların sonuçlarını ifade etmektedir. Veri tabanlarının farklı indeksleme özellikleri ve aynı çalışmaların birden fazla veri tabanında yer alabilme ihtimali nedeniyle bu kayıtlar doğrudan birbirinden bağımsız çalışmalar olarak kabul edilmemiştir.

2.3. Çalışmaların Dahil Edilmesi ve Dışlanması

Literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmalar araştırmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmaların araştırmaya dahil edilmesinde 2019–2026 yılları arasında yayımlanmış veya tamamlanmış olmaları, eğitim alanıyla ilişkili olmaları, kapsayıcı eğitim veya kapsayıcı öğrenme ortamlarını ele almaları ve erişilebilirlik, öğretimin farklılaştırılması, öğretmen yeterliği, öğrenci katılımı, sosyal katılım, aidiyet veya sürdürülebilir eğitim boyutlarından en az biriyle ilişkili olmaları esas alınmıştır. Çalışmanın yalnızca başlığında kapsayıcılık veya sürdürülebilirlik kavramının bulunması yeterli kabul edilmemiş; araştırmanın amacı, içeriği ve bulgularının araştırmanın problem alanıyla ilişkisi de değerlendirilmiştir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde belirlenen 45 kayıt başlık düzeyinde incelenmiş ve araştırmanın kapsamıyla doğrudan ilişkili olmadığı değerlendirilen 6 kayıt dışlanmıştır. Böylece 39 kayıt ayrıntılı incelemeye aday olarak belirlenmiştir. TR Dizin taramasında araştırmanın konusu ile ilişkili olduğu belirlenen 7 çalışma, EBSCO taramasında ise 3 çalışma seçilmiştir. Bununla birlikte bu sayılar veri tabanları arasındaki olası tekrarlar temizlenmeden önceki seçimleri ifade etmektedir. Bu nedenle söz konusu kayıtların toplamı nihai analizde kullanılan benzersiz çalışma sayısı olarak değerlendirilmemiştir.

Araştırma kapsamı dışında kalan, eğitim bağlamıyla doğrudan ilişkili olmayan, araştırmanın temel temalarına katkı sağlamayan ve aynı çalışmanın farklı veri tabanlarında yinelenen kayıtları değerlendirme dışında bırakılmıştır. Ayrıca yalnızca kavramsal düzeyde kapsayıcılık kavramına yer veren ancak kapsayıcı öğrenme ortamları, sürdürülebilir eğitim veya araştırmanın belirlenen temalarıyla anlamlı bir ilişki kurmayan çalışmalar analize dahil edilmemiştir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan **doküman inceleme formu** kullanılmıştır. Form aracılığıyla incelenen çalışmaların bibliyografik bilgileri, yayın yılı, çalışma türü, araştırmanın amacı, araştırma yöntemi, çalışma grubu veya veri kaynağı ve temel bulguları kayıt altına alınmıştır. Bunun yanında çalışmaların erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve sürdürülebilir öğrenme kültürü açısından taşıdığı özellikler de değerlendirilmiştir. Böylece farklı yöntem ve bağlamlarda gerçekleştirilmiş çalışmaların ortak bir çerçeve üzerinden karşılaştırılması amaçlanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında ulaşılan çalışmalar **tematik analiz** yaklaşımı doğrultusunda incelenmiştir. Öncelikle çalışmaların amaçları, yöntemleri ve temel bulguları okunarak araştırma problemiyle ilişkili ifadeler belirlenmiş ve başlangıç kodları oluşturulmuştur. Benzer anlam taşıyan kodlar karşılaştırılarak bir araya getirilmiş, aralarındaki ilişkiler doğrultusunda alt temalar oluşturulmuş ve alt temalar daha geniş anlam örüntüleri çerçevesinde ana temalar altında toplanmıştır. Analiz sürecinde çalışmaların yalnızca ayrı ayrı özetlenmesi yerine, farklı araştırmalarda tekrarlanan ortak bulguların ve birbirinden ayrışan sonuçların belirlenmesine odaklanılmıştır.

Analiz sonucunda çalışmaların **erişilebilir öğrenme ortamları, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve sürdürülebilir öğrenme kültürü** olmak üzere beş temel tema çevresinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Bu temalar araştırma sorularıyla ilişkilendirilerek çalışmaların bulguları karşılaştırılmış ve sürdürülebilir eğitim ile kapsayıcı öğrenme ortamları arasındaki ilişki bütüncül biçimde değerlendirilmiştir.

2.6. Araştırmanın Güvenirliği

Araştırmanın güvenirliğini desteklemek amacıyla literatür taraması sırasında kullanılan veri tabanları, anahtar kavramlar, çalışma yılları ve dahil etme ölçütleri açık biçimde belirlenmiştir. Çalışmaların değerlendirilmesinde yalnızca başlık bilgileriyle yetinilmemiş, mümkün olduğunda çalışma amacı, yöntem ve bulgular dikkate alınmıştır. Ayrıca farklı veri tabanlarından elde edilen kayıtların aynı çalışmaya ait olup olmadığı kontrol edilerek yinelenen çalışmaların analiz sürecini etkilememesine dikkat edilmiştir. Tematik analiz aşamasında ise benzer içerikteki bulgular karşılaştırılarak ortak kodlar altında birleştirilmiş ve oluşturulan temaların araştırma sorularıyla uyumlu olmasına dikkat edilmiştir.

2.7. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, 2019–2026 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi, TR Dizin ve EBSCO veri tabanlarında ulaşılabilen ve araştırmanın belirlenen ölçütleriyle ilişkili çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın doküman incelemesine dayanması nedeniyle elde edilen sonuçlar incelenen çalışmaların kapsamı ve niteliğiyle sınırlıdır. Ayrıca veri tabanlarının indeksleme özellikleri, kullanılan anahtar sözcükler ve erişilebilen çalışmalar literatür havuzunun kapsamını etkileyebilecek unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların bulguları, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda karşılaştırmalı ve tematik olarak analiz edilmiştir. Öncelikle araştırma kapsamına alınan çalışmaların genel özellikleri ortaya konulmuş, ardından çalışmaların sonuçları araştırma soruları temelinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda bulgular; kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitimle ilişkisi, erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve aidiyet ile sürdürülebilir öğrenme kültürü başlıkları altında ele alınmıştır. Dosyadaki mevcut senteze göre incelenen 14 çalışmanın 10'u araştırmanın temel problem alanıyla doğrudan ilişkili, 3'ü tematik destekleyici ve 1'i kuramsal/destekleyici niteliktedir.

3.1. İncelenen Çalışmaların Genel Özellikleri

Araştırmada incelenen çalışmaların belirlenmesinde kapsayıcı eğitim, sürdürülebilir eğitim, erişilebilirlik, öğretmen yeterlikleri, dijital kapsayıcılık, sosyal katılım ve aidiyet kavramları temel alınmıştır. Çalışmalar farklı araştırma yaklaşımlarına sahip olmakla birlikte, ortak olarak eğitim ortamlarının farklı öğrenci ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve eğitimde eşitlik ilkesinin güçlendirilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 1. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar

No	Çalışma / kaynak	Yaklaşım	Temel odak	Öne çıkan sonuç	İlişkili alt amaç
1	Kapsayıcı eğitim ve sürdürülebilirlik eksenindeki çalışma	Akademik çalışma	Kapsayıcılık–sürdürülebilirlik	Kapsayıcı eğitim sürdürülebilir ve eşitlikçi eğitim anlayışıyla ilişkilendirilmektedir.	1, 6
2	Kapsayıcı eğitim–SKA 4 ilişkisini ele alan çalışma	Kuramsal/alan çalışması	Eşitlik ve nitelikli eğitim	Kapsayıcı ve eşitlikçi eğitim sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilmektedir.	1, 6
3	Sürdürülebilir eğitim ve kapsayıcı eğitim ilişkisini ele alan çalışma	Kuramsal çalışma	Sürdürülebilir eğitim	Eğitimde erişim, eşitlik ve kapsayıcılığın sürdürülebilirlik boyutu vurgulanmaktadır.	1, 6
4	Erişilebilirlik ve kapsayıcı öğrenme ortamlarını ele alan çalışma	Alan araştırması	Fiziksel/dijital erişilebilirlik	Altyapı ve erişim sorunlarının kapsayıcı eğitim açısından önemli olduğu görülmektedir.	2

No	Çalışma / kaynak	Yaklaşım	Temel odak	Öne çıkan sonuç	İlişkili alt amaç
5	Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik yeterlik ve tutumları	Alan araştırması	Öğretmen yeterliği	Öğretmen öz yeterliği, tutumları ve mesleki destek gereksinimleri öne çıkmaktadır.	4
6	Okul iklimi ve sosyal katılımı ele alan çalışma	Alan araştırması	Sosyal katılım	Öğretmen yaklaşımı ve okul iklimi sosyal katılım açısından önem taşımaktadır.	5
7	*Towards More Equitable and Inclusive Learning Environments* (2025)	Derleme	Eşitlikçi öğrenme ortamları	Erişilebilir pedagoji, farklılaştırılmış öğretim ve işbirlikli öğrenme öne çıkmaktadır.	2, 3
8	*Increasing Faculty's Competence in Digital Accessibility for Inclusive Education*	Sistematik derleme	Dijital erişilebilirlik	Erişilebilir materyal ve dijital erişilebilirlik konusunda öğretmen/öğretim elemanı yeterliği önemlidir.	2, 4
9	*Promoting Inclusive Learning Environments: A Study of Digital Inclusion in Education* (2024)	Kavramsal/derleme	Dijital kapsayıcılık	Dijital erişim ve kişiselleştirilmiş öğrenme olanakları yanında altyapı eşitsizlikleri öne çıkmaktadır.	2, 3

No	Çalışma / kaynak	Yaklaşım	Temel odak	Öne çıkan sonuç	İlişkili alt amaç
10	Dijital kapsayıcılık ve eğitimde erişim çalışmaları	Tematik inceleme	Dijital eşitsizlik	Altyapı, dijital beceri ve engellilik temelli erişim sorunları belirlenmektedir.	2
11	Kapsayıcı eğitim ve öğretmen yeterlikleri üzerine derleme	Sistematik derleme	Öğretmen yeterliği	Öz yeterlik, tutum ve öğretmen eğitimi kapsayıcı eğitim açısından öne çıkmaktadır.	4
12	*Eğitim Bilimlerinde Çeşitlilik, Eşitlik, Kapsayıcılık ve Aidiyet*	Tez/literatür incelemesi	Aidiyet ve okul iklimi	Eşitlik, kapsayıcılık ve aidiyetin okul ve öğretmen uygulamalarıyla birlikte ele alınması gerektiği görülmektedir.	5, 6
13	*Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kapsayıcı Eğitime Yönelik Düşünce ve Uygulamaları* (2023)	Nitel araştırma	Öğretmen uygulamaları	Kapsayıcı eğitim sosyal adalet, eşitlik ve dışlanmama ilkeleriyle ilişkilendirilmektedir.	4, 5
14	*An Examination of the Impact of Education Practices for Sustainable Development on Students: A*	Sistematik derleme	Sürdürülebilir kalkınma eğitimi	Sürdürülebilir kalkınma eğitimine yönelik uygulamalar öğrenci	1, 6

No	Çalışma / kaynak	Yaklaşım	Temel odak	Öne çıkan sonuç	İlişkili alt amaç
	Systematic Review Study (2023)			boyutunda incelenmektedir.	

Tablo 1 genel olarak değerlendirildiğinde çalışmaların **beş ana eksende** yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin farklılaştırılması, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve aidiyet ile sürdürülebilir öğrenme kültürüdür. Özellikle dijital kapsayıcılık konusunda altyapı, erişim ve dijital yeterlik sorunlarının; öğretmen boyutunda ise öz yeterlik, tutum ve mesleki gelişimin tekrar eden konular olduğu görülmektedir.

3.2 Kapsayıcı Öğrenme Ortamlarının Sürdürülebilir Eğitim Açısından Ele Alınış Biçimleri

Araştırma sorusu 1: *Literatürde kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim açısından ele alınış biçimleri nelerdir?*

Tablo 2. Kapsayıcı öğrenme ortamı ile sürdürülebilir eğitim arasındaki ilişki

Boyut	Çalışmalarda ortaya çıkan yaklaşım	Genel değerlendirme
Eşitlik	Eğitim fırsatlarına eşit erişim	Kapsayıcılığın temel boyutu
Erişim	Fiziksel, dijital ve pedagojik erişim	Kapsayıcılığın uygulanabilirliğiyle ilişkili
Katılım	Öğrencinin öğrenme sürecine dahil olması	Fiziksel bulunmanın ötesinde değerlendiriliyor
Öğretmen	Kapsayıcı pedagojik yeterlik	Uygulamanın sınıf ortamındaki temel bileşenlerinden biri
Sürdürülebilirlik	Eğitim hakkı, eşitlik ve süreklilik	SKA 4 ile ilişkilendiriliyor

Tablo 2'de görüldüğü üzere kapsayıcı öğrenme ortamları literatürde sürdürülebilir eğitimden bağımsız bir kavram olarak ele alınmamaktadır. Çalışmaların ortaklaştığı temel nokta, sürdürülebilir bir eğitim sisteminin farklı öğrenci gruplarının eğitim hakkına erişimini ve öğrenme sürecine katılımını dikkate alması gerektiğidir. Bu bağlamda kapsayıcılık; eşitlik, erişim, katılım ve eğitimde süreklilik kavramları üzerinden sürdürülebilir eğitimle ilişkilendirilmektedir. Dosyadaki literatür sentezi de sürdürülebilir eğitim ile kapsayıcı eğitimin özellikle eşitlik ve "kimseyi geride bırakmama" anlayışında kesiştiğini ortaya koymaktadır.

Burada araştırmanın önemli bulgularından biri, **kapsayıcılığın sürdürülebilirliğin yalnızca sonucu değil, aynı zamanda sürdürülebilir eğitim sisteminin yapısal bir unsuru olarak ele alınmasıdır.** Başka bir ifadeyle literatür, sürdürülebilir eğitimi yalnızca çevresel farkındalık veya sürdürülebilir kalkınma bilgisi kazandırma açısından değil, farklı öğrencilerin eğitim sistemine eşit biçimde katılabilmesi açısından da değerlendirmektedir.

3.3. Erişilebilirliğin Boyutları

Araştırma sorusu 2: *Kapsayıcı öğrenme ortamlarında erişilebilirlik hangi boyutlarda ele alınmaktadır?*

Tablo 3. Erişilebilirliğin temel boyutları

Erişilebilirlik boyutu	Çalışmalarda belirlenen durum
Fiziksel	Okul, sınıf ve eğitim mekânlarının erişilebilirliği
Dijital	Teknolojik araçlara, platformlara ve dijital içeriğe erişim
Pedagojik	Öğretim yöntemlerinin ve materyallerin farklılaştırılması
Sosyal	Öğrencinin sınıf ve okul yaşamına katılımı
Ekonomik	Teknoloji ve eğitim kaynaklarına erişimde eşitsizlik

Çalışmaların karşılaştırılması, erişilebilirliğin yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesiyle açıklanmadığını göstermektedir. Özellikle dijitalleşmeyle birlikte erişilebilirlik kavramının dijital kaynaklara ulaşma, erişilebilir materyal kullanımı ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına uygun pedagojik düzenlemeler yapılmasını da kapsadığı görülmektedir. Dijital kapsayıcılık çalışmalarında altyapı yetersizlikleri, dijital beceri eksikliği ve engellilik temelli erişim sorunları tekrar eden problemler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuç, kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında **“teknolojiye sahip olma” ile “teknolojiye erişebilme” arasındaki farkı** ortaya koymaktadır. Bir eğitim ortamında dijital araçların bulunması tek başına kapsayıcılık göstergesi değildir. Araçların farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun, erişilebilir ve pedagojik olarak kullanılabilir olması gerekmektedir..

3.4. Öğretim Süreçlerinin Çeşitlendirilmesi

Araştırma sorusu 3: *Öğretim süreçlerinin farklılaştırılması ve çeşitlendirilmesi kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasına nasıl katkı sağlamaktadır?*

Tablo 4. Öğretim süreçlerinde öne çıkan uygulamalar

Uygulama	Literatürdeki görünümü
Farklılaştırılmış öğretim	Öğrenci farklılıklarına cevap veren temel yaklaşım
Erişilebilir materyal	İçeriğe farklı yollarla ulaşmayı destekleyen uygulama
İşbirlikli öğrenme	Öğrenciler arası etkileşimi destekleyen yaklaşım
Dijital öğrenme	Öğrenme kaynaklarının çeşitlendirilmesine olanak sağlayan araç
Esnek öğretim	Farklı öğrenme ihtiyaçlarına uyum sağlama yaklaşımı

İncelenen çalışmalar, kapsayıcı öğrenme ortamlarında tek tip öğretim anlayışı yerine farklılaştırılmış ve esnek öğretim süreçlerinin öne çıktığını göstermektedir. Farklılaştırılmış öğretim ve erişilebilir pedagojik uygulamalar öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçlarının dikkate alınmasını sağlayan yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir. İşbirlikli öğrenme ise yalnızca akademik öğrenme açısından değil, öğrencilerin sosyal etkileşimi ve sınıf ortamına katılımı bakımından da önem taşımaktadır. Dosyadaki sentezde özellikle erişilebilir pedagoji, farklılaştırılmış öğretim ve işbirlikli öğrenmenin öne çıkan uygulamalar olduğu belirtilmektedir.

Dolayısıyla literatürün ortaya koyduğu temel eğilim, **kapsayıcı öğrenme ortamının öğrenciyi öğretime uydurmak yerine öğretim sürecini öğrencilerin farklılıklarına göre esnekleştirmesi** yönündedir.

3.4. Öğretmen Yeterlikleri

Araştırma sorusu 4: *Öğretmen yeterlikleri ve öğretmenlerin pedagojik yaklaşımları kapsayıcı ve sürdürülebilir öğrenme ortamları açısından nasıl değerlendirilmektedir?*

Öğretmen boyutu	Literatürde öne çıkan bulgu
Öz yeterlik	Kapsayıcı uygulamaları gerçekleştirme açısından önemli
Tutum	Kapsayıcı eğitime yönelik olumlu tutum önemli bir unsur
Pedagojik bilgi	Farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına göre öğretimi düzenleme

Öğretmen boyutu	Literatürde öne çıkan bulgu
Hizmet içi eğitim	Öğretmenlerin desteklenmesi gereken alanlardan biri
Sınıf yönetimi	Farklılıkların bulunduğu sınıflarda kapsayıcı ortam oluşturma

Tablo 4'te görüldüğü üzere öğretmen yeterlikleri, incelenen çalışmaların önemli bir bölümünde merkezi bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle öğretmen öz yeterliği, tutumları, pedagojik bilgi ve deneyimleri ile hizmet içi eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmaktadır. Dosyadaki sentezde öğretmen yeterlikleriyle ilgili çalışmaların önemli bir bölümünün öz yeterlik, tutum ve hizmet içi eğitim eksikliklerine odaklandığı belirtilmektedir.

Öğretmenin rolü yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı görülmemekte; öğrenme ortamını düzenleme, öğrenciler arasındaki etkileşimi destekleme ve farklı öğrenme ihtiyaçlarına uygun öğretim süreçleri geliştirme sorumluluğu da öğretmenin görev alanı içerisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle öğretmen yeterlikleri, kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilirliği açısından temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Dosyada yer alan öğretmen eğitimi çalışmaları da sürdürülebilir kalkınma açısından öğretmen yetiştirmenin önemine dikkat çekmektedir.

3.5. Öğretmen Yeterliklerine İlişkin Bulgular

Alt amaç 4: *Öğretmen yeterlikleri ve öğretmenlerin pedagojik yaklaşımları kapsayıcı ve sürdürülebilir öğrenme ortamları açısından nasıl değerlendirilmektedir?*

Tablo 5. Öğretmen yeterlikleri açısından öne çıkan bulgular

Boyut	Literatürde öne çıkan bulgu	Kapsayıcı öğrenme ortamına yansıması
Öz yeterlik	Öğretmenlerin kapsayıcı uygulamaları gerçekleştirme yeterlikleri önem taşımaktadır.	Öğrenci farklılıklarına uygun öğretim düzenlemeleri yapılması
Tutum	Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik tutumları uygulama süreciyle ilişkilendirilmektedir.	Farklılıkların kabul edildiği sınıf ortamının desteklenmesi
Pedagojik yeterlik	Farklı öğrenme ihtiyaçlarına göre öğretimin düzenlenmesi öne çıkmaktadır.	Farklılaştırılmış ve esnek öğretim

Boyut	Literatürde öne çıkan bulgu	Kapsayıcı öğrenme ortamına yansıması
Mesleki gelişim	Hizmet içi eğitim ve mesleki destek ihtiyacı vurgulanmaktadır.	Kapsayıcı uygulamaların sürekliliğinin desteklenmesi
Sınıf yönetimi	Farklı özelliklere sahip öğrencilerin aynı ortamda öğrenmesini düzenleme gereksinimi öne çıkmaktadır.	Katılımcı ve destekleyici sınıf ortamı

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğretmen yeterlikleri, kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında öne çıkan boyutlardan biridir. İncelenen çalışmalarda özellikle öğretmenlerin öz yeterlikleri, kapsayıcı eğitime yönelik tutumları, pedagojik bilgileri ve mesleki gelişim ihtiyaçları üzerinde durulmaktadır. Dosyada yer alan sentezde de öğretmen yeterlikleri konusunda öz yeterlik, tutum ve hizmet içi eğitim gereksinimlerinin tekrar eden bulgular arasında yer aldığı belirtilmektedir.

Bu bulgu, kapsayıcı eğitimin yalnızca fiziksel koşulların veya öğretim materyallerinin düzenlenmesiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Öğretmenin farklı öğrenci özelliklerini tanıması, öğretim sürecini buna göre düzenlemesi ve sınıf içerisindeki etkileşimi desteklemesi kapsayıcı ortamın önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte incelenen çalışmalar, öğretmen yeterliklerinin geliştirilmesinin yalnızca bireysel çabaya bırakılmaması; öğretmen eğitimi ve mesleki gelişim süreçleriyle desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

3.6. Sosyal Katılım ve Aidiyete İlişkin Bulgular

Alt amaç 5: *Kapsayıcı öğrenme ortamlarının öğrencilerin sosyal katılımı, aidiyeti ve öğrenme süreçlerine katılımıyla ilişkisi nasıl açıklanmaktadır?*

Tablo 6. Sosyal katılım ve aidiyet boyutunda elde edilen bulgular

Boyut	Literatürdeki bulgu	Kanıtın görünümü
Sosyal katılım	Kapsayıcı sınıf uygulamaları öğrencilerin sosyal etkileşimiyle ilişkilendirilmektedir.	Dolaylı/doğrudan çalışmalar

Boyut	Literatürdeki bulgu	Kanıtın görünümü
Öğrenmeye katılım	Erişilebilir ve farklılaştırılmış öğretimle birlikte ele alınmaktadır.	Sınırlı
Aidiyet	Okul iklimi, öğretmen yaklaşımı ve kapsayıcı ortamla ilişkilendirilmektedir.	Sınırlı
Sosyal bütünleşme	İşbirlikli öğrenme ve kapsayıcı pedagojik uygulamalarla ilişkilendirilmektedir.	Daha çok tematik/kuramsal
Dışlanmanın azaltılması	Eşitlikçi ve kapsayıcı eğitim anlayışıyla ilişkilendirilmektedir.	Literatür düzeyinde

Çalışmaların incelenmesi sonucunda kapsayıcı öğrenme ortamlarının yalnızca öğrencilerin fiziksel olarak sınıfta bulunmalarıyla sınırlı olmadığı; öğrencilerin sınıf içindeki etkileşimleri, öğrenme süreçlerine katılımları ve okul topluluğuna ait hissetmeleriyle birlikte ele alındığı görülmektedir. Özellikle işbirlikli öğrenme, öğretmen yaklaşımı ve olumlu okul iklimi sosyal katılım açısından öne çıkan unsurlardır. Dosyada yer alan sentezde erişilebilir pedagoji, farklılaştırılmış öğretim ve işbirlikli öğrenmenin sosyal bütünleşmeyle ilişkilendirildiği görülmektedir.

Ancak bu başlık altında önemli bir sınırlılık bulunmaktadır. İncelenen literatürde **öğrenci aidiyetini doğrudan ölçen ampirik çalışmaların sınırlı olduğu** belirtilmektedir. Bu nedenle mevcut bulgular, kapsayıcı uygulamaların aidiyeti kesin olarak artırdığını göstermemekte; daha çok kapsayıcı ortam, sosyal katılım, okul iklimi ve aidiyet arasında literatürde kurulan ilişkileri ortaya koymaktadır.

Bu ayrım çalışmanın bilimsel gücü açısından önemlidir. Çünkü burada amaç literatürün desteklemediği bir nedensellik kurmak değil, **mevcut çalışmaların hangi ilişki örüntülerini ortaya koyduğunu göstermek**tir.

3.7. Sürdürülebilir Öğrenme Kültürüne İlişkin Bulgular

Alt amaç 6: *Literatürde sürdürülebilir bir öğrenme kültürünün oluşturulmasına ilişkin hangi ortak sonuçlara ulaşılmıştır?*

Tablo 7. Sürdürülebilir öğrenme kültürünün bileşenleri

Bileşen	Çalışmalarda öne çıkan yaklaşım
Eşitlik	Öğrencilerin eğitim fırsatlarından yararlanabilmesi
Kapsayıcılık	Farklı öğrenci gruplarının eğitim sürecine dahil edilmesi
Katılım	Öğrencilerin öğrenme ve okul yaşamına aktif biçimde katılması
Öğretmen gelişimi	Öğretmenlerin kapsayıcı ve sürdürülebilir eğitim konusunda desteklenmesi
Okul iklimi	Güvenli, destekleyici ve farklılıklara duyarlı ortam oluşturulması
Kurumsal yapı	Kapsayıcılığın bireysel uygulamaların ötesinde okul politikalarına yansıtılması

Tablo 7'deki bulgular birlikte değerlendirildiğinde sürdürülebilir öğrenme kültürünün yalnızca sınıf içerisinde gerçekleştirilen öğretim uygulamalarından oluşmadığı görülmektedir. Literatürde sürdürülebilirlik; eğitimde eşitlik, erişim, katılım, öğretmen gelişimi ve kurumsal düzenlemelerle birlikte ele alınmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir bir öğrenme kültürü, bireysel öğretmen uygulamalarının yanı sıra okulun bütününü kapsayan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

İncelenen çalışmaların ortak yönlerinden biri, kapsayıcılığın süreklilik kazanabilmesi için bireysel uygulamaların kurumsal yapıyla desteklenmesi gerektiğine işaret etmeleridir. Dosyadaki sentezde de kapsayıcı eğitim ile sürdürülebilir eğitim arasındaki kesişimin özellikle eşitlik, erişim, katılım ve "kimseyi geride bırakmama" anlayışı üzerinden kurulduğu görülmektedir.

Bununla birlikte literatürde sürdürülebilirlik ve kapsayıcılığı aynı araştırma tasarımında uzun süreli olarak birlikte inceleyen çalışmaların sınırlı olması dikkat çekmektedir. Bu durum, alanın yalnızca mevcut uygulamaları değerlendirmekle kalmayıp kapsayıcı uygulamaların zaman içerisindeki sürdürülebilirliğini inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

3.8. Bulguların Bütüncül Sentezi

Araştırmanın alt amaçlarına ilişkin bulgular birlikte değerlendirildiğinde, kapsayıcı öğrenme ortamları ile sürdürülebilir eğitim arasında **erişilebilirlik, pedagojik esneklik, öğretmen yeterliği, sosyal katılım ve kurumsal sürdürülebilirlik** üzerinden çok boyutlu bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Tablo 8. Alt amaçlar doğrultusunda bütüncül bulgu sentezi

Alt amaç	Temel bulgu	Sonucu destekleyen temel boyut
Kapsayıcı öğrenme–sürdürülebilir eğitim ilişkisi	Kapsayıcılık, eşitlikçi ve sürdürülebilir eğitim anlayışının önemli bileşenlerinden biri olarak ele alınmaktadır.	Eşitlik
Erişilebilirlik	Erişilebilirlik fiziksel ortamın yanında dijital ve pedagojik boyutları da içermektedir.	Erişim
Öğretimin çeşitlendirilmesi	Farklılaştırılmış, esnek ve işbirlikli öğretim yaklaşımları öne çıkmaktadır.	Pedagojik esneklik
Öğretmen yeterlikleri	Öz yeterlik, tutum ve mesleki gelişim kapsayıcı uygulamaların önemli unsurlarıdır.	Öğretmen
Sosyal katılım ve aidiyet	Kapsayıcı ortam ile sosyal katılım ve aidiyet arasında ilişki kurulmaktadır; ancak doğrudan kanıt sınırlıdır.	Sosyal boyut
Sürdürülebilir öğrenme kültürü	Kapsayıcılığın sürdürülebilir olması için sınıf, okul ve sistem düzeylerinin birlikte ele alınması gerekmektedir.	Kurumsal boyut

Tablo 8'in ortaya koyduğu genel örüntü, kapsayıcı öğrenme ortamlarının **tek bir uygulamayla oluşturulamayacağını** göstermektedir. Erişilebilir fiziksel ve dijital ortamlar gerekli olmakla birlikte yeterli değildir; öğretim süreçlerinin farklılaştırılması, öğretmenlerin bu uygulamaları gerçekleştirebilecek yeterliklere sahip olması ve öğrencilerin sosyal açıdan öğrenme

topluluğuna dahil edilmesi de aynı yapının parçalarıdır. Bu boyutların eşitlik ve katılım ilkeleriyle bütünleştirilmesi ise kapsayıcı öğrenme ortamlarını sürdürülebilir eğitim anlayışıyla ilişkilendirmektedir.

Bulguların en dikkat çekici sonucu, literatürün kapsayıcılığı yalnızca "dezavantajlı öğrencilerin sisteme dahil edilmesi" şeklinde dar bir çerçevede ele almaktan giderek uzaklaşmasıdır. Kapsayıcılık; erişilebilirlik, öğretimsel esneklik, öğretmen yeterliği, sosyal katılım ve aidiyet ile birlikte bütüncül bir öğrenme ortamı yaklaşımı içerisinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte özellikle **öğrenci aidiyeti, uzun dönemli etkiler ve kapsayıcı uygulamaların sürdürülebilirliği** konusunda ampirik kanıtların sınırlı olması, gelecekte yapılacak araştırmalar açısından belirgin bir araştırma boşluğu oluşturmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada kapsayıcı öğrenme ortamları sürdürülebilir eğitim bağlamında ele alınmış ve literatürde öne çıkan erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve aidiyet ile sürdürülebilir öğrenme kültürü boyutları birlikte değerlendirilmiştir. Bulgular, kapsayıcılığın yalnızca belirli öğrenci gruplarının eğitim sistemine dâhil edilmesiyle sınırlı olmadığını; öğrenme ortamının fiziksel, dijital, pedagojik ve sosyal boyutlarının birlikte düzenlenmesini gerektiren bütüncül bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, sürdürülebilir eğitimin eşitlik, erişim ve katılım ilkeleri üzerinden kapsayıcı eğitimle kesiştiğini ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir.

Araştırmanın erişilebilirliğe ilişkin bulguları, kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında erişimin çok boyutlu değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. İncelenen çalışmalarda fiziksel erişimin yanı sıra dijital kaynaklara erişim, erişilebilir materyal kullanımı ve pedagojik uyarlamalar öne çıkmıştır. Özellikle dijitalleşme, eğitim kaynaklarına ulaşma açısından yeni olanaklar oluştururken aynı zamanda altyapı yetersizlikleri, dijital beceri eksiklikleri ve engellilik temelli erişim sorunlarını da görünür hâle getirmektedir. Bu durum, dijital teknolojilerin kapsayıcılığı kendiliğinden sağlamadığını; teknolojinin nasıl tasarlandığı ve hangi koşullarda kullanıldığına bağlı olarak kapsayıcı veya dışlayıcı sonuçlar ortaya çıkarabileceğini düşündürmektedir.

Öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesine ilişkin bulgular da bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Farklılaştırılmış öğretim, erişilebilir pedagoji ve işbirlikli öğrenme gibi yaklaşımların öne çıkması, öğrencilerin aynı öğretim sürecinden aynı biçimde yararlanamayabileceği gerçeğinin literatürde dikkate alındığını göstermektedir. Bu açıdan kapsayıcı eğitim, öğrencilerin mevcut öğretim yapısına uyum göstermelerini bekleyen bir anlayıştan ziyade öğretim sürecinin öğrenci farklılıklarına göre esnekleştirilmesini gerektiren bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yorum, incelenen çalışmaların ortak eğilimine dayalı bir sentezdir; doğrudan nedensel bir sonuç olarak değerlendirilmemelidir.

Öğretmen yeterlikleri araştırmanın dikkat çeken diğer bir boyutudur. İncelenen çalışmalarda öğretmen öz yeterliği, tutumları, pedagojik yeterlikleri ve mesleki gelişim gereksinimleri tekrar eden konular arasında yer almaktadır. Bu durum, kapsayıcı eğitim politikalarının sınıf düzeyindeki uygulamalara dönüşmesinde öğretmenin merkezi konumunu göstermektedir.

Bununla birlikte öğretmen yeterliğinin yalnızca bireysel bir özellik olarak ele alınması yeterli görünmemektedir. Öğretmenin kapsayıcı uygulamalar gerçekleştirebilmesi; uygun materyallere, teknolojik altyapıya, mesleki desteğe ve kapsayıcı okul politikalarına erişimiyle birlikte düşünülmelidir. Dolayısıyla kapsayıcılığın sorumluluğunun yalnızca öğretmene yüklenmesi, literatürde ortaya çıkan yapısal sorunların gözden kaçırılmasına yol açabilir.

Sosyal katılım ve aidiyet açısından bulgular daha temkinli yorumlanmalıdır. Çalışmalar kapsayıcı ve erişilebilir öğrenme ortamlarını sosyal etkileşim, katılım ve aidiyet kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte mevcut taramada öğrencilerin aidiyetini doğrudan ve uzun süreli olarak ölçen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim uygulamalarının öğrenci aidiyetini doğrudan artırdığı biçiminde kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. Daha güçlü biçimde söylenebilecek olan, kapsayıcı öğrenme ortamlarının sosyal katılım ve aidiyet açısından araştırılması gereken önemli bir bağlam oluşturduğudur.

Araştırmanın sürdürülebilir öğrenme kültürüne ilişkin bulguları ise kapsayıcılığın bireysel sınıf uygulamalarının ötesinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Eşitlik, erişim, katılım ve öğretmen gelişimi gibi unsurların birlikte değerlendirilmesi, sürdürülebilir bir öğrenme kültürünün yalnızca belirli bir etkinlik veya öğretim yöntemiyle oluşturulamayacağını düşündürmektedir. Özellikle sürdürülebilir kalkınma eğitimi üzerine yapılan sistematik incelemelerin öğrenci boyutunu ele alması, sürdürülebilirliğin eğitim uygulamalarının sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ancak mevcut literatürde kapsayıcılık ile sürdürülebilirliği aynı araştırma tasarımında ve uzun dönemli olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olması önemli bir boşluk oluşturmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmanın bulguları kapsayıcı öğrenme ortamları ile sürdürülebilir eğitim arasındaki ilişkinin **eşitlik → erişilebilirlik → pedagojik uyarlama → öğretmen yeterliği → katılım** şeklinde birbirini tamamlayan boyutlar üzerinden tartışılabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte literatürdeki çalışmaların yöntemsel çeşitliliği ve bazı boyutlarda doğrudan ampirik kanıtların sınırlı olması, sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Özellikle öğrenci aidiyeti, uzun dönemli katılım ve kapsayıcı uygulamaların sürdürülebilirliği konusunda daha fazla doğrudan ampirik araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu yönüyle mevcut çalışma, kapsayıcı eğitim ile sürdürülebilir eğitim arasındaki ilişkiyi tek bir değişken üzerinden açıklamak yerine, **öğrenme ortamının bütüncül yapısı içerisinde değerlendiren bir çerçeve** ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bu araştırmada kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilir eğitim açısından nasıl ele alındığını ortaya koymak amacıyla ilgili literatür incelenmiş ve çalışmalar erişilebilirlik, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesi, öğretmen yeterlikleri, sosyal katılım ve aidiyet ile sürdürülebilir öğrenme kültürü boyutlarında değerlendirilmiştir. İncelenen çalışmaların ortak bulguları, kapsayıcı eğitimin yalnızca belirli öğrenci gruplarının eğitim ortamına dâhil edilmesiyle sınırlı olmadığını; fiziksel ve dijital erişilebilirlik, farklılaştırılmış öğretim, öğretmen yeterliği ve öğrencilerin öğrenme sürecine sosyal olarak katılımı gibi birbirini tamamlayan boyutlardan oluştuğunu göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları, erişilebilirliğin kapsayıcı öğrenme ortamlarının temel unsurlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde erişilebilirlik fiziksel koşulların yanı sıra dijital kaynaklara erişim ve pedagojik uyarlamalar bağlamında da ele alınmaktadır. Özellikle dijital eğitim ortamlarında altyapı, erişilebilir materyal ve dijital yeterlik sorunlarının devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilirliği, yalnızca teknolojik araçların varlığıyla değil, bu araçların farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun biçimde kullanılabilmesiyle ilişkilidir.

Çalışmanın bir diğer sonucu, öğretim süreçlerinin çeşitlendirilmesinin kapsayıcı öğrenme ortamlarının önemli bileşenlerinden biri olduğudur. Farklılaştırılmış öğretim, erişilebilir pedagoji ve işbirlikli öğrenme gibi yaklaşımlar literatürde öne çıkmaktadır. Öğretmen yeterlikleri de bu süreçle doğrudan bağlantılı bir boyut olarak ortaya çıkmakta; öz yeterlik, tutum ve mesleki gelişim gereksinimleri tekrar eden konular arasında yer almaktadır.

Sosyal katılım ve aidiyet açısından ise literatürde kapsayıcı öğrenme ortamları ile bu değişkenler arasında ilişkiler kurulmasına rağmen, özellikle öğrenci aidiyetini doğrudan ve uzun süreli biçimde inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle mevcut literatür temelinde kapsayıcı eğitimin öğrenci aidiyetini doğrudan artırdığı yönünde kesin bir sonuca ulaşmak yerine, bu alanın araştırılması gereken önemli bir boyut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak kapsayıcı öğrenme ortamları ile sürdürülebilir eğitim arasındaki ilişki **eşitlik, erişilebilirlik, pedagojik esneklik, öğretmen yeterliği ve katılım** eksenlerinde şekillenmektedir. Bununla birlikte literatürde bu boyutların tamamını aynı araştırma tasarımında ve uzun süreli olarak ele alan çalışmaların sınırlı olması, alan açısından önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir.

6. ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda öncelikle kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasında erişilebilirliğin yalnızca fiziksel düzenlemelerle sınırlandırılmaması; **fiziksel, dijital ve pedagojik erişilebilirliğin birlikte** ele alınması önerilmektedir. Özellikle dijital eğitim ortamlarında kullanılan materyal ve platformların farklı öğrenci ihtiyaçlarını dikkate alacak biçimde düzenlenmesi önem taşımaktadır.

Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimlerin yalnızca kapsayıcı eğitimin kuramsal boyutuyla sınırlı kalmaması; farklılaştırılmış öğretim, erişilebilir materyal geliştirme, dijital erişilebilirlik, sınıf yönetimi ve farklı öğrenci ihtiyaçlarına yönelik öğretim uygulamalarını da içerecek biçimde yapılandırılması önerilmektedir. Çünkü incelenen çalışmalarda öğretmen öz yeterliği, tutum ve mesleki gelişim gereksinimleri önemli ortak temalar olarak ortaya çıkmıştır.

Okullarda kapsayıcı eğitim uygulamalarının bireysel öğretmen çabalarına bırakılmaması, okul yönetimi ve eğitim politikaları düzeyinde desteklenmesi önerilmektedir. Fiziksel ve dijital altyapının iyileştirilmesi, erişilebilir eğitim materyallerinin sağlanması ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi bu açıdan birlikte ele alınmalıdır.

Öğrenci katılımı ve aidiyet konusunda ise daha fazla **doğrudan ampirik araştırma** yapılması önerilmektedir. Özellikle farklı eğitim kademelerinde öğrencilerin aidiyet, katılım ve sosyal bütünleşme düzeylerini uzunlamasına izleyen çalışmalar, kapsayıcı öğrenme ortamlarının sürdürülebilirliğine ilişkin daha güçlü kanıtlar sağlayabilir.

Son olarak, gelecekte yapılacak araştırmalarda kapsayıcı eğitim ile sürdürülebilir eğitimin birlikte ele alınması; yalnızca öğretmen görüşlerine değil, **öğrenci deneyimlerine, sınıf gözlemlerine ve uzun dönemli uygulama sonuçlarına** da yer verilmesi önerilmektedir. Böylece literatürde şu anda sınırlı görünen öğrenci katılımı, aidiyet ve kapsayıcı uygulamaların zaman içerisindeki sürdürülebilirliği konusunda daha güçlü ampirik kanıtlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Bayram, B., & Öztürk, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik düşünce ve uygulamaları. *Eğitim ve Bilim, 46*(206), 355–377. https://doi.org/10.15390/EB.2020.9179

Bong, W. K., & Chen, W. (2024). Increasing faculty's competence in digital accessibility for inclusive education: A systematic literature review. *International Journal of Inclusive Education, 28*(2), 197–213. https://doi.org/10.1080/13603116.2021.1937344

Eker, H. (2024). Engelli gençlerin üniversite eğitimi: Eğitime dâhil olma ve sürdürme bağlamında kapsayıcı eğitim. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 12*(34), 31–49. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1389290

Elcan Kaynak, N., Altan, A. E., Abbak, Y., Alp, Z. A., Yavuz, E., & Toprak, E. (2023). Sürdürülebilir kalkınma açısından nitelikli eğitime teorik bir bakış. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34*, 592–609. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1315268

Heinz, M., Graham, L., & Maulana, R. (2025). Towards more equitable and inclusive learning environments: Forging new connections and research directions. *Learning Environments Research, 28*(2), 189–199. https://doi.org/10.1007/s10984-025-09553-0

Kazancı, M., & Çeliköz, N. (2025). Kapsayıcı eğitim araştırmalarında güncel eğilimler. *ASA Dergisi, 3*(1), 72–90. https://doi.org/10.71313/asa.1698202

Ndibalema, P. (2025). Digital inclusion during COVID-19 pandemic on students' learning in higher education institutions: A bibliometric analysis. *Global Journal of Transformative Education, 5*(1), 52–64. https://doi.org/10.14434/gjte.v5i1.36582

Özel, D., & Çetinkaya Yıldız, E. (2020). Kapsayıcı eğitim ve ekolojik model. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice, 1*(2), 16–28.

Parveen, A., Jan, S., Bashir, F., Ganie, A. A., & Zimik, P. (2024). Promoting inclusive learning environments: A study of digital inclusion in education. In *Integrating the biopsychosocial model in education* (pp. 407–420). IGI Global. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3707-3.ch017

Şimşek, H., & Dağıstan, A. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye'de ilköğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 177–197.

Tecimer Altınel, Z., Hamalosmanoğlu, M., & Kızılay, E. (2024). Sürdürülebilir kalkınma için eğitim uygulamalarının öğrenciler üzerindeki etkisinin incelenmesi: Sistematik bir inceleme çalışması. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 1–24. https://doi.org/10.51119/ereegf.2024.69

Töre, E. (2025). Eğitim bilimlerinde çeşitlilik, eşitlik, kapsayıcılık ve aidiyet (ÇEKA): Sistematik bir derleme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38*(3), 646–674. https://doi.org/10.19171/uefad.1710985

Ünal, R., & Aladağ, S. (2020). Kapsayıcı eğitim uygulamaları bağlamında sorunlar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice, 2*(1), 23–42.

Yalçın, K., & Köybaşı Şemin, F. (2024). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir eğitim programına ilişkin öğrenci algıları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43*(1), 41–120. https://doi.org/10.7822/omuefd.1233185